

pre svega Hrvatima. Sa Šetinčevom preporukom bio bih u sukobu kad bih radio na izolaciji i udaljavanju. Babić dodaje da ljubav „konkretno znači“... „bratsko poštovanje“. U našem slučaju, poštovati jedan narod znači smatrati ga zrelim, odraslim, dostojnim nauke koja će mu govoriti istinu, bez „rodoljubivih“ doterivanja. Tako se ja odnosim prema svome narodu; u mojim radovima upućeni čitalac će naći mnoštvo potvrda o tome. Trudim se da se s istim poštovanjem odnosim i prema drugim narodima.

Da završim. Dobro je rekao Radoslav Katičić (Jezik 34, str. 119) da razgovor ne treba prekinuti. Bilo bi dragoceno ako bi se on opet odazvao. Ali ne treba nastaviti samo diskusiju. Osnovni naš zadatak je proučavanje činjenica. Na tome treba da radimo svi, u punoj objektivnosti, bez nenaučnih osetljivosti, bez predrasuda prema bilo kojoj činjenici ili bilo kojem istraživaču, i da stalno razmenjujemo rezultate. Novoosvojene činjenice oblikovaće nova shvatanja, a novatorski pogledi podstićaće i usmerivaće dalje traganje za podacima. I tako u krug. To je put napretka nauke.

S a ž e t a k

Pavle Ivić, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd

UDK 808.62:800.853(091), stručni članak, primljen 1. VIII. 1988, primljen za tisak 9. IX. 1988.

Toutes mes assertions restent inébranlées

Continuation de la polemique a propos de l'article *L'évolution de la langue littéraire sur le territoire linguistique serbo-croate* de P. Ivić, publié dans la Revue des études slaves, Paris, LVI/3, pp. 313-344. L'auteur démontre que R. Katičić (Jezik 34, pp. 107-120) et D. Raguž (Jezik 34, pp. 120-127) n'ont pas réussi à réfuter ses assertions dans l'article mentionné, de même que celles dans la polemique ultérieure. Ils essaient de détourner la discussion de son vrai sujet en exprimant des opinions sur les thèmes qui, selon eux, auraient dû être inclus dans l'article cité (ce qui, cependant, aurait élargi l'article énormément en le rendant inpubliable dans la RES).

P I T A N J A I O D G O V O R I

JESU LI PRILOZI PROMJENLJIVE RIJEČI?

I jesu i nisu, već kako se uzme. Problem dakle nije samo u pitanju, nego je i u odgovoru jer je navedeni odgovor valjan. Zbog toga sam već nekoliko puta usmeno tumačio u čemu je bit problema. Pitali su me neki nastavnici koji gramatiku ne predaju mehanički, nego o njoj kritički razmišljaju. Kad sam u jednom testu pročitao zadatak "Prepišite iz teksta sve priloge koji se mogu stupnjevati", odlučio sam odgovoriti javno.

S obzirom na dvije mogućnosti u jednim gramatikama nalazimo jedno, u drugima drugo, ili, većinom, u istoj gramatici i jedno i drugo pa to zbunjuje i one koji u njima traže odgovor.

Tomo Maretić u svojoj velikoj gramatici nema posebno podjele vrste riječi na promjenjive i nepromjenjive, ali kad govori o prilogima, kaže: "Kako su prilozi riječi nepromjenjive, oni se ne sklanjaju, već ostaju svagda u jedinom svojem obliku, što ga imaju."¹

¹ *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb, 1931, str. 449.

U školskoj gramatici govori o podjeli riječi na vrste i kaže da su prilozi nepromjenjiva vrsta:

"Riječi posljednjih četiriju vrsta (prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici) imaju samo po jedan oblik, tj. ne mijenjaju se. Zajedničko im je ime *p a r t i k u l e* (čestice)."² Ali govoreći u istoj knjizi u sintaksi o priložima kaže:

"Prilozi budući partikule (vidi na str. 4) nemaju padeže ni brojeve ni roda, ali mogu imati komparativ i superlativ; npr. *drâgo - drâžē - nâjdražē, mùdro - mùdrijē - nâjnmùdrijē.*"

Takav nesklad nalazimo i u BHŽ. Govoreći o vrstama riječi, autori imaju ovu podjelu:

A) promjenjive:

1. imenice
2. pridjevi
3. zamjenice
4. brojevi
5. glagoli

B) nepromjenjive:

1. prilozi
2. prijedlozi
3. veznici
4. uzvici.³

Kad posebno govore o priložima, tad ih imaju u poglavlju *Nepromjenjive riječi*, ali u točki 5. kažu:

"Načinski prilozi na *-o* i *-e* imaju poređenje kao i pridjevi od kojih su postali: *pjeva lijepo, pjeva ljepše, pjeva najljepše.*" (Str. 153).

Taj nesklad bit će prije zbog toga što su se autori poveljeli za Maretićem, a ne zato što je dio o vrstama riječi napisao S. Živ-

ković, a dio o priložima I. Brabec. Ipak nesklad ostaje nesklad i onoga tko pažljivo traži odgovor to mora zbuniti.

Isto je tako i u gramatici Težak-Babić iako je sve pisao samo jedan autor, S. Težak.⁴ Tu je zanimljiva Težakova napomena: "Ne smatraju se promjenjivim riječima neki prijedlozi (*s - sa, k - ka*) i prilozi (*sàd - sàda, tād - tàda*) koji se mogu upotrebljavati s naveskom i bez njega, ali tu promjenu i ne izaziva promijenjen odnos prema drugim riječima. U istoj situaciji može se upotrijebiti *sad* i *sada*: *Sād idēm. Sàda idēm.*" (Str. 77).

Slavko Pavešić, jedan od autora Priručne gramatike koji je pisao dio o morfologiji, očito je uvidio taj nesklad pa pošto je riječi ovako podijelio: "S obzirom na značenje, riječi se dijele na dvije skupine.

1. riječi koje imenuju kakav pojam vanjskoga ili unutrašnjega svijeta. To su *a u t o s e m a n t i č n e, p u n o z n a č n e, l e k s i č k e r i j e č i*;

2. riječi koje izriču odnose između onoga što znače riječi prvoga skupa. To su *s i n s e m a n t i č n e, p o m o ć n e, o d n o š a j n e, g r a m a t i č k e r i j e č i.*" kaže:

"Punoznačne riječi su *p r o m j e n l j i v e* ili *d j e l o m i č n o p r o m j e n l j i v e*. Ima ih šest vrsta. To su:

1. imenice
2. pridjevi
3. brojevi
4. zamjenice
5. prilozi
6. glagoli.

Odnosajne riječi nemaju oblike, one su *n e p r o m j e n l j i v e*. Ima ih četiri vrste. To su:

7. prijedlozi
8. veznici

² *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*, Četvrto popravljeno izdanje, Zagreb, 1913, str. 4.

³ I. Brabec, M. Hraste, S. Živković, *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb, 1963, str. 35.

⁴ *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1973, str. 77, 129. i 131.

9. čestice (riječce)

10. uzvici.⁵

Ne kazuje doduše na što odnosi "djelomično promjenjive", vjerojatno misli na brojeve i priloge, ali je značajno da se prilozi više ne nalaze među nepromjenjivim riječima.

Kad posebno govori o priložima, ima poglavlje *Poredba priloga* u kojem kaže:

"Prilozi koji izriču način ili količinu, a i neki od njih koji znače mjesto i vrijeme, mogu u usporedbi izricati manju ili veću količinu, manju ili veću jačinu, manju ili veću razliku u vremenu ili prostoru, npr. *Došao si brzo, brže nego sam se nadao. Dobili smo vîš e nego vi. Nâj b r ž ē leti avion. Samoću n â j m à n j ē osjećam kad sam sâm. Moja je kuća d à l j ē nego tvoja. Bio sam n â j b l i ž ē pa sam mogao sve n â j b ò l j ē vidjeti. Ustajao je r à n i j ē nego ostali. Sunce je počelo zapadati sve k à s n i j ē, noći su bivale sve k r à ć ē. Morao bi m à n j ē jesti, pa ne bi bio tako debeo*". (Str. 139.)

Sve bi to bilo jasno da napomena poslije toga malo ne zbunjuje:

"Takvi se prilozi mogu svaki za se smatrati posebnom riječju, a mogu se, kako se ponekad radi u rječnicima, smatrati oblicima iste riječi, npr. *brže* se određuje kao komparativ od *brzo*, *najmanje* kao superlativ od *malo*, *dalje* kao komparativ od *daleko*."

Kad se dobro razmisli što je time rečeno, onda to opet mora zbuniti svakoga tko želi doći do jasnoga saznanja jer je time rečeno da prilozi i jesu i nisu promjenjive riječi. Ako su navedeni prilozi posebne riječi, nisu promjenjivi, ako se *brže*, *najmanje*, *dalje* određuju kao komparativi i

superlativ riječi *brzo*, *malo*, *daleko*, onda su promjenjive.

Što je dakle istina?

Istina je samo jedna: u našem jeziku imao ove činjenice: *drâgo*, *draže*, *nâjdraže*, *mûdro*, *mûdrijē*, *nâjmûdrijē*, *brzo*, *brže*, *nâjbrže*..., a jesu li to posebne riječi ili su druge dvije u trojci oblici osnovne riječi, a prema tome jesu li prilozi promjenjive ili nepromjenjive riječi, zavisi od gledišta.

Ja smatram da stupnjevanje uopće nije morfološka kategorija, nego je tvorbena i zato sam u knjizi *Tvorba riječi* u hrvatskom književnom jeziku napisao:

"Katkada dakako nije lako razlikovati da li je dodavanjem morfema nastala nova riječ ili je to drugi oblik iste riječi. Tako se npr. u gramatikama iz praktičnih razloga komparativ i superlativ (*krâsnijî*, *nâjkrâsnijî*) smatraju oblicima riječi u pozitivu (*krâsan*), ali po tome što svaka ima svoju sklonidbu zapravo su nove riječi i mogle bi se ubrojiti u tvorbu, kao što se npr. ubraja pojačavanje svojstva sa *pre-* (*prekrâsan*)."⁵ (Str. 12.)

Određena blagost u sudu potječe odatle što se stupnjevanje pridjeva u našim gramatikama nalazi u odjeljku u morfologiji pa nitko u nas dosad nije ni pomišljao da to ne ide u morfologiju, a kamoli da bi to rekao.

Dakle i kad bismo priložima priznali stupnjevanje, onda oni ne bi bili promjenjive riječi jer stupnjevanjem dobivamo novu riječ, a ne drugi oblik iste riječi.

No ostanimo kod tradicionalnoga shvaćanja i prihvatimo stupnjevanje kao morfološku kategoriju. I tada imamo dvije mogućnosti, već prema gledištu. Ako stajemo na gledištu da imamo stupnjevanje, onda su prilozi promjenjive riječi: ako kažemo da nema stupnjevanja, nego da se likovi *draže*, *najdraže*, *mudrije*, *najmudrije*, *brže*, *najbrže* tvore sufiksom *-e* od komparativa i superlativa pridjeva *draži*,

⁵ E. Barić i suautori, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, 1979, str. 65.

najdraži, mudriji, najmudriji, brži, najbrži, a tako možemo reći kao što kažemo da je prilog *břzo* tvoren od pridjeva *břz*, onda ima jedno jednostavno pravilo: prilozi se tvore od pridjeva sufiksima *-o* i *-e* bez obzira bila osnovna riječ u pozitivu, komparativu ili superlativu, onda je svaki od tih priloga posebna riječ, nemamo stupnjevanje priloga i tada su prilozi nesumnjivo nepromjenjive riječi.

Imamo dakle dvije istine, ali valja znati da je svaka od njih istina jer svaka zavisi od gledišta koje zauzmemo.

Da bi sve bilo jasnije, valja reći da se tu ne radi o istinama, nego o interpretacijama jezičnih činjenica, a interpretacije su, kao što smo vidjeli, moguće dvije. A kad su posrijedi interpretacije, onda se možemo zapitati koja je bolja, svrhovitija.

Imamo kriterije za vrednovanje gramatičkih interpretacija. Bolje su one koje imaju manje jedinica, jednostavnija pravila, manje pravila koja obuhvaćaju veći broj primjera. Kad to primijenimo na naš problem, onda je odgovor jasan i jednoznačan.

Ako kažemo da prilozi imaju stupnjevanje, onda moramo dati i pravila za to stupnjevanje, a ta pravila nisu jednostavna jer moramo posebno tumačiti *dobro-bolje, često-češće, brzo-brže...*, ako kažemo da se prilozi tvore od pozitiva, komparativa i superlativa pridjeva, onda nemamo više problema sa stupnjevanjem, to je protumačeno u stupnjevanju pridjeva, pravila su dakle jednostavnija.

Zaključak je dakle jasan: s gledišta ekonomičnosti gramatičnog opisa gramatike treba pisati tako da se kaže da se prilozi tvore od pridjeva, da nemaju stupnjevanja i da su prema tome potpuno nepromjenjive riječi.

Stjepan Babić

O S V R T I

O NASLOVIMA TERMINOLOŠKIH PRIRUČNIKA

Pogledamo li bibliografiju terminoloških priručnika, uočit ćemo veliku raznolikost u strukturiranju naslova pa mislim da bi o tome bilo korisno reći nekoliko riječi, jer je i to pitanje jezične kulture.

Naslov terminološkog priručnika obično navodi nekoliko osnovnih podataka:

1. o kakvoj se vrsti priručnika radi: a) o rječniku b) o leksikonu c) o enciklopediji: rjeđe se u naslovu pojavljuju odrednice kao glosar, nomenklator, enciklopedijski rječnik sl.

2. područje koje je priručnikom obuhvaćeno npr. matematički rječnik, pravni leksikon, likovna enciklopedija i sl.

3. jezik ili jezike na kojima se navode nazivi: taj se podatak gotovo uvijek navodi kod rječnika, a rjeđe kod enciklopedija i leksikona koji su obično jednojezični.

4. u naslovu se ponekad navode i neki posebni podaci npr. kome je priručnik namijenjen (npr. popularni, školski, za upotrebu inženjera i tehničara¹ itd.), koje razdoblje obuhvaćena (npr. feudalne epohe Hrvatske², starohrvatsko³) te opseg rječnika (mali).

Pri navođenju tih podataka javlja se nekoliko problema.

1. Često nije jasna razlika između rječnika, leksikona i enciklopedije pa bi isto djelo moglo biti nazvano bilo kojim od tih naziva. Potanje je o tom problemu

¹ Rječnik njemačko-hrvatskoga tehničkog nazivlja za uporabu inženira, mehanika, zemljomjera..., Zagreb, 1881.

² Zlatko Herkov: Građa za financijsko-pravni rječnik feudalne epohe Hrvatske, JAZU, Zagreb, 1956.

³ Tomislav Prpić: Rječnik starohrvatskog medicinskog nazivlja, Zagreb, 1974.